

10. Донесения Л. К. Куманина из Министерского павильона Государственной думы, декабрь 1911 – февраль 1917 года // Вопросы истории. – 2000. – № 2. – С. 3–32. 11. Санькова С. М. Владимир Алексеевич Бобринский как представитель консервативно-либерального направления общественно-политической жизни России начала XX века / С. М. Санькова // Консерватизм в России и мире: в 3 ч. Коллективная монография. – Ч. 2. Русский консерватизм и русские консерваторы второй половины XIX – начала XX вв. – Воронеж: Издательство ВГУ, 2004. – С. 195–218. – Режим доступа: <http://conservatism.narod.ru/sankova/bobr.rtf>. 12. Чурбанов В. IV Дума и революция: созданная предотвратить – вынужденная возглавить / Вадим Чурбанов. – Режим доступа: http://www.duma.gov.ru/100let/2_1_06_rfs.html. 13. Донесения Л. К. Куманина из Министерского павильона Государственной думы, декабрь 1911 – февраль 1917 года // Вопросы истории. – 2000. – № 3. – С. 3–31. 14. Религиозные деятели русского зарубежья. Бобринский Владимир Алексеевич. – Режим доступа: http://zarubezhje.narod.ru/av/b_164.htm. 15. Васильчиков И. С. То, что мне вспомнилось... / И. С. Васильчиков. – М.: ОЛМА-ПРЕСС Звездный мир, 2002. – 191 с.

Виталий Передерко

ПАРЛАМЕНТСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В. БОБРИНСКОГО В ПРОГРЕССИВНОМ БЛОКЕ

В статье исследуется парламентская карьера представителя российских националистов Владимира Бобринского в IV Государственной думе в период 1915–1917 гг., анализируется его роль в становлении и деятельности Прогрессивного блока – антиправительственного межфракционного объединения.

Ключевые слова: В. Бобринский, Парламентская деятельность, Государственная дума, Прогрессивный блок, прогрессивные националисты.

Vitaliy Perederko

THE PARLIAMENTARY ACTIVITIES OF V. BOBRINSKY IN THE PROGRESSIVE BLOC

The article deals with the parliamentary career of the representative of Russian nationalists Volodymyr Bobrinsky in the IVth State Duma during 1915–1917, examines his role in the formation and activity of the Progressive Bloc – antigovernment inter-factional formation.

Key words: V. Bobrinsky, parliamentary activities, State Duma, Progressive Bloc, progressive nationalists.

УДК 262.13+94(47)

Елла Бистрицька

СХІДНІ ПРАВОСЛАВНІ ЦЕРКВИ У ГЕОПОЛІТИЧНИХ ПЛАНАХ КРЕМЛЯ (1945–1948 РР.)

У статті, на основі архівних документів, з'ясовуються деякі аспекти політики радянського керівництва, пов'язані з планами перетворення Московського патріархату на центр Вселенського православ'я та шляхи зміцнення його авторитету серед Східних патріархів.

Ключові слова: Російська православна церква, Рада у справах Російської православної церкви, Східні патріархи, Східні православні церкви, геополітичні плани Кремля.

Місце Російської православної церкви (РПЦ) у державно-церковних відносинах в останні роки все більше привертає увагу дослідників. Ця інституція впродовж століть відігравала важливу роль у внутрішній і зовнішній політиці як Російської імперії, так і СРСР. І сьогодні, Московський патріархат (МП) залишається впливовим чинником суспільного життя, канонічна територія якого виходить за межі Російської Федерації. Доктрина "русского мира", в основі якої лежить об'єднання слов'янських народів під покровом РПЦ, активно артикулюється патріархом Московським Кирилом й викликає неоднозначні оцінки в науковому середовищі.

Зміцнення РПЦ в історичній ретроспективі завжди пов'язувалося з геополітичними планами російської або радянської держав на карті світу. Політична домінанта діяльності МП у сфері міжнародних відносин, зокрема в період Другої світової війни та повоєнний час досліджувалося автором з залученням архівних документів Державного архіву Російської Федерації і Архіву зовнішньої політики Російської Федерації й знайшла відображення у монографії [1]. Серед

російських науковців тема використання Російської православної церкви у зовнішній політиці СРСР присутня у монографіях і публікаціях О. Васильєвої [2–4], М. Одинцова [5–7], М. Шкаровського [8].

У пропонованій статті автор аналізує лише один з аспектів багатовекторної політики радянського уряду, скерованої на забезпечення першості МП у християнському світі, у якому Східні патріархати в силу канонічної традиції займають особливе місце.

Відновлення в СРСР діяльності Російської православної церкви і створення особливого органу – Ради у справах Російської православної церкви – у 1943 р. мало на меті вирішення низки важливих завдань, серед яких особливе місце посідали міжнародні пріоритети. Під час Другої світової війни, на міжнародних конференціях, глави держав-союзників в основному визначилися зі сферами свого територіального впливу, проте досягнуті домовленості не виключали можливостей подальшого протиборства як в Європі, так і у інших регіонах світу, зокрема на Близькому Сході.

У повосний час інтереси СРСР і Великобританії пересіклися у Туреччині, від якої уряд Й. Сталіна вимагав повернення території Західної Вірменії, та у Греції, що у 1946–1949 рр. вступила у період громадянської війни. Підтримуючи створення держави Ізраїль, СРСР сприяв послабленню Великобританії серед арабських країн, одночасно впливаючи на відносини останньої зі США.

У вирішенні цих складних міжнародних завдань урядами країн використовувалися різноманітні методи і засоби, зокрема, важлива роль відводилась церковним організаціям, сила авторитету і впливу яких були достатньо вагомими.

Напрямок взаємин РПЦ – Східні патріархати одразу визнаався Кремлем як один із пріоритетних. Рада у справах РПЦ займалася з'ясуванням становища Східних патріархатів та його керівного складу. У архівних документах зберігаються відповідні довідки-інформації, датовані 1945 р., у яких характеризувалися особистісні якості патріархів та їх політична скерованість. Одночасно відзначалися симпатії російського православ'я – патріарх Антиохії і усього Сходу Александр III і патріарх Александрійський Христофор [9, арк. 34].

Упродовж 1943–1945 рр. РПЦ провела значну роботу з відновлення міжнародних зв'язків. На Помісному соборі (1945 р.), який обрав Патріархом РПЦ Алексія, були присутні керівники і представники 7 автокефальних православних церков. До Москви приїхали патріархи Александрійський і всієї Африки Христофор, Антиохійський Александр III, католикос усієї Грузії Калістрат, від Константинопольського патріархату – архієпископ Фіатирський Германос, від Єрусалимської – архієпископ Севастійський Афінагор, від Сербської церкви – митрополит Скоплянський Йосиф, єпископ Румунської церкви Йосиф Арджешський [10, арк. 48].

Причому запрошення Східних патріархів на Помісний собор у січні 1945 р. планувалося з метою "знайти форми встановлення близького контакту і взаєморозуміння з питань зв'язку і допомоги з боку Російської православної церкви православним церквам на Сході" [11, арк. 260–260 зв].

На соборі між керівниками делегацій було досягнуто взаєморозуміння у питанні протистояння Ватикану, який для радянського уряду, безумовно, виступав основним опонентом у міжнародній релігійній політиці. Тоді ж патріарх Александрійський Христофор запевнив, що "Східні патріархати після цього будуть очікувати покровительства Росії у чисто християнському дусі, згідно з традиціями російського народу і його здавна прихильній увазі до Православного Сходу" [12, арк. 47].

За підсумками роботи Ради у справах РПЦ упродовж 1943–1945 рр., її голова, Г. Карпов, доповідав Й. Сталіну про встановлення церковно-канонічних зв'язків Московського патріархату з усіма автокефальними церквами, за винятком Елладської, й значне зміцнення престижу РПЦ. Відповідно вважав, що надалі "перед Радою постає ряд нових і важливих проблем, пов'язаних з використанням православної церкви в політичних інтересах Радянського Союзу" [13, арк. 183–184]. 15 березня 1945 р. Й. Сталін отримав документ з поміткою "цілком таємно", що являв собою план фронтальної боротьби з Ватиканом. Консолідуючим центром усіх християнських конфесій світу мав стати Московський патріархат [1, с. 332–335]. Згідно з планом, наприкінці 1945 р., планувалося провести у Москві Всесвітню конференцію християнських церков.

З метою забезпечення участі в ній Східних патріархів, делегація РПЦ на чолі з патріархом Алексієм, у травні 1945 р., вирушила на Близький Схід. Делегацію священників з семи осіб супроводжували співробітники МДБ. У порядку черговості планувалося відвідати патріархів Єрусалимського Тимофія (Палестина), Александрійського Христофора (Єгипет), Антиохійського Александра (Сирія, Ліван). З Каїру митрополит Миколай Крутицький мав вилетіти до Лондона для переговорів з архієпископом Кентерберійським.

Патріарх Алексій провів усі заплановані зустрічі й залишився задоволений результатами своєї подорожі. Про взаєморозуміння між патріархами, свободу релігії в СРСР він подавав інформацію у інтерв'ю місцевим кореспондентам та одночасно спростовував свою залежність від кремлівського керівництва [15, арк. 35–36]. У зарубіжних інформаційних агентствах встановлення успішних зв'язків Московського патріархату (МП) з православними церквами Близького Сходу та Європи

розглядалося як намір православних створити "централізовану організацію на зразок Католицької церкви" [16, арк. 39].

"Посилити вплив на Східні патріархати", зважаючи на їх авторитет у православному світі, з метою використання у майбутньому "на своїй стороні при вирішенні ряду важливих церковних питань", планувалося й надалі. Отримавши згоду Ради у справах РПЦ, у листопаді-грудні 1946 р. митрополит Григорій (Чуков) здійснив поїздку до Сирії, Лівану, Єгипту. Його зустрічі підкріплювались значними сумами валюти місцевим ієрархам. У відповідь він отримав запевнення, що "очолювані ними патріархати і церкви завжди будуть підтримувати Московський Патріархат у міжнародних церковних питаннях" [3, с. 39].

Східні церкви завжди відчували відсутність коштів, і до революції 1917 р. традиційно їх підтримував царський уряд. У 1945 р. Народний комісаріат закордонних справ (НКЗС) фіксував матеріальну залежність православних громад від англійців. Відсутність коштів на утримання шкіл та інші потреби відчували усі Східні патріархати, особливо Антиохійський [17, арк. 33–43]. Тому питання грошових субсидій посідало важливе місце у діяльності Ради у справах РПЦ і присутнє у більшості звітних документів, що надсилалися верховному керівництву. У 1944 р. Рада отримала 100 тис. карбованців (крб.) на придбання цінних подарунків вищому духовенству. Аналогічну суму, за статтею на "інші витрати", Г. Карпов просив передбачити на наступний рік [18, арк. 242, 243].

На початку 1946 р. Г. Карпов запропонував Й. Сталіну "з метою зміцнення встановлених зв'язків..., а також "в інтересах майбутніх планів" надати значну матеріальну "допомогу" східним патріархатам, для цього виділити кошти з державного бюджету і безплатно передати патріарху Алексію. Останній вважав доцільним фінансово підтримати патріархів Константинопольського Максима, Єрусалимського Тимофія, Антиохійського Александра, надавши їм відповідно 50 тис., 40 тис. і 25 тис. доларів США [19, арк. 137]. Відповідне рішення про виділення з державного бюджету 195 тис. доларів США прийняла Рада міністрів того ж року [20, арк. 155].

На шляху зміцнення авторитету РПЦ, вагомим значення надавалося канонічному статусу МП, який мав перехопити першість Константинопольського. Характерно, що у вересневому номері 1946 р. "Журналу Московської Патріархії" з'явилася стаття, у якій повідомлялося "про незвичайне пошвавлення в лоні Православної Вселенської Кафолічної Церкви, під фактичним керівництвом Російського Православ'я: "Москва – третій Рим, а четвертому не бувати..." [21, с. 56].

Публікація була тільки вершиною айсберга широкомасштабної підготовчої роботи з проведення Вселенського собору. Ідея якого зародилася у 1945 р., коли на обрання патріарха Алексія прибули глави автокефальних церков. У 1946 р. повернулися до цього питання. Патріарх Алексій у листі до Г. Карпова назвав конкретну дату проведення упродовж 1–10 жовтня 1947 р. і доповів, що делегації від усіх православних церков очолять їхні керівники [22, арк. 1–3].

24 грудня 1946 р. патріарх Алексій скерував Г. Карпову лист, у якому звертав увагу на необхідність розпочати ремонт храмів для передачі їх Єрусалимському, Антиохійському й Александрійському патріархатам. Одночасно він писав про необхідність достатнього фінансування на утримання "як наших церков, так і на допомогу самим Патріархам в їхніх церковних потребах" з метою зміцнення впливу РПЦ і тісних взаємовідносин зі східними ієрархами [23, арк. 15].

Під час підготовки собору, члени комітету відчували труднощі не тільки організаційного характеру. З боку держави РПЦ мала значну політичну й фінансову підтримку. Жодним чином не компенсовувалися втрати, яких зазнала церква у роки гонінь. Непоправної шкоди зазнали богословська наука і система духовної освіти загалом, що відобразилося на кадровому забезпеченні єпархій і на богословському рівні самого єпископату. Існували й інші проблеми, що спонукати митрополита Миколая Крутицького викласти Г. Карпову свої аргументи на користь відтермінування Вселенського собору.

Проаналізувавши внутрішній стан церкви й необхідні заходи щодо її подальшого відродження, митрополит звернув увагу на деякі несприятливі зовнішньополітичні обставини. Він вважав, що опозиційність Александрійської і Елладської церков, за "нинішнього" їх керівництва, не дасть змоги реалізувати положення про надання патріарху Московському статусу Вселенського та забезпечити "єдність у засудженні профашистської лінії Ватикану". Не виключалося, що деякі делегації могли порушити питання про "загальноправославну боротьбу з атеїзмом і цим поставити Російську церкву у незручне становище".

У жодному разі не відмовляючись від ідеї проведення Вселенського собору, митрополит Миколай вказав на необхідність скликання дособорної наради [24, арк. 29–30].

14 січня 1947 р. Г. Карпов мав розмову з патріархом Алексієм з приводу скликання наради глав або їх представників усіх автокефальних церков. Було визначено термін її проведення – упродовж 18–28 вересня 1947 р. Питання, що планувалося винести на обговорення, мали ознаки політичної заангажованості Кремля: про ставлення до римо-католицької церкви і заходи протистояння

діяльності Ватикану, про ставлення православних церков до екуменічного руху; питання, які належать до обговорення на Вселенському соборі, церковний календар, Коптську і Вірменську церкви за умови бажання їхніх представників [25, арк. 5–6].

Таким чином, нарада не афішувалася як дособорна, але, по суті, мала стати такою. Водночас вона започаткувала процес підготовки до скликання Вселенського собору і створення "православної ліги" на чолі з РПЦ для протистояння Ватикану і домінуючого впливу у Всесвітній раді церков.

У таємному звіті від 6 травня 1946 р. на ім'я Й. Сталіна, Л. Берії й К. Ворошилова, голова Ради пояснював, що підготовка до скликання Вселенського собору вимагає тривалого (рік-два) часу, тому патріарх Алексій вважав можливим навесні 1947 р. провести у Москві першу дособорну нараду за участю глав усіх автокефальних церков, що "одночасно буде і вищезгаданою нарадою з питань участі в "єкуменічному русі" [26, арк. 136].

Грандіозні проекти так і залишилися не втіленими у життя. Невдовзі виявилось, що патріархи Сходу не мають наміру підтримувати політичні амбіції Кремля. До 1947 р. доволі толерантну позицію займав патріарх Константинопольський Максим, який вважався прибічником співпраці з РПЦ [27, арк. 128]. Через хворобу він повністю відійшов від справ. Його оточення мало інший погляд на всезростаючі апетити МП. Возз'єднання зарубіжних православних громад скоротило юрисдикційні межі Константинопольського патріархату. Особливо непокоїли відверті претензії РПЦ на першість у православному світі. Відтепер Константинопольський патріархат зайняв більш жорстку позицію.

Новий курс Константинополя повністю підтримали інші патріархи. Впродовж червня-липня з'ясувалося, що більшість з них відмовляється прибути до Москви. Александрійський патріарх писав, що надає перевагу проведенню собору у Єрусалимі або на Св. Горі, "де би ми були позбавлені... всякого політичного втручання і тиску" [28, арк. 64]. Патріарх Кипрської церкви однозначно відмовився узяти участь у соборі в Москві, мотивуючи тим, що на його скликання "повноваження має одна лише Вселенська Патріархія Константинопольська" [29, арк. 37]. Аналогічними причинами свою відсутність пояснив у листі патріарх Єрусалимський [30, арк. 156–157]. Підтримку висловив лише патріарх Антиохійський.

Своєрідно відреагувала на офіційне запрошення взяти участь у нараді Елладська православна церква. У її офіційному друкованому органі "Екклесія" 1 серпня 1947 р. з'явилася стаття митрополита Хризостома Закінфського "Дві головні небезпеки", у якій він писав, що ворогами Церкви є не лише "папізм і західна католицька церква", але й "слов'янські православні церкви, які перебувають під комуністичним режимом" [31, с. 322–323]. Згодом патріарх Алексій у листі до патріарха Александрійського Христофора звернув увагу на те, що жоден грецький ієрарх, маючи на увазі передусім архієпископа Афінського Дамаскіна, не мав сміливості спростувати ці звинувачення [32, арк. 79–85].

Під час підготовки до наради, радянські дипломатичні служби повідомляли про обставини ухилення патріархів від участі у ній. Основними причинами називалися: державна опіка (диктат) Кремля над РПЦ, політичний характер пропонованих рішень, необхідність враховувати політичні інтереси своїх урядів, що не завжди збігалися з намірами московського керівництва.

Внаслідок такого демаршу, патріарх Алексій повідомив Г. Карпова про доцільність перенесення наради на літо наступного року, приурочивши її до 500-ліття святкування автокефалії РПЦ [33, арк. 73].

Московські плани викликали різко негативну реакцію за кордоном. Преса писала, що "радянсько-церковна нарада" має суто політичну мету, що призведе до підпорядкування "радянському Алексію" всіх православних церков [34, арк. 53].

Осторонь цієї кампанії не залишився Ватикан і використав усі можливі канали, щоб переконати Східних патріархів у непередбачуваних наслідках звеличення МП. У другій половині 1947 р. Ватикан встановив дипломатичні відносини з Єгиптом, скерувавши до єгипетського короля інтернунція Артура Х'югса [35, арк. 254]. За інформацією радянських дипломатичних каналів, інтернунцій зав'язав "особисті зв'язки" з патріархом Александрійським Христофором і патріархом Коптським Амбу-Юссефом, Великим рабином Єгипту Хамом Наумом Ефенді. Наслідком особистих знайомств стало проведення трьох значних міжконфесійних церемоній, у яких взяли участь представники усіх єгипетських церков.

Активність папського представника сприймалася як відповідь на об'єднання християнських церков у межах екуменічного руху, у якому домінуючий вплив мали протестанти, і слов'янські православні церкви під проводом Московського патріархату. З появою А. Х'югса виникла ідея створення Ради східних патріархів для співпраці з католицькою церквою, підтримана патріархом Александрійським [36, арк. 225–226].

Відлунням тієї напруженої дипломатичної боротьби, що велася на Близькому Сході, були публікації місцевих часописів. Одна з арабських газет у Дамаску писала про те, що відновлення

інтересу Ватикану до православних Сходу зумовлено прагненням католиків "призупинити просування російського "православ'я" у цьому регіоні і в самому Єгипті. Тут же відзначалося, що "релігійна стурбованість Ватикану збігається зі стурбованістю Каїрського Уряду, стурбованістю, яка має політичний і соціальний характер" [37, арк. 443].

Давнім політичним опонентам – Ватикану і Московському патріархату – свою програму об'єднання християнського світу запропонувала англіканська церква. Для координації діяльності християнських рухів створили тимчасовий комітет, а згодом постійно діючий Комітет Всесвітньої ради церков (ВРЦ). Одним із його керівників був впливовий американський політик Дж. Фостер Даллас, обраний згодом головою Міжнародної комісії ВРЦ. Використовуючи значний фінансовий ресурс [38, арк. 132].

Протестантські релігійні організації скерували свою роботу на боротьбу з націонал-фашистською ідеологією, одночасно допомагаючи населенню у відбудові мирного життя.

Критикуючи невідповідні для радянської політики вимоги протестантських церков, Г. Карпов ставив перед керівництвом РПЦ завдання спонукати екуменістів відмовитись від політичних виступів, зосередивши роботу лише на релігійно-церковних проблемах і значно розширити кількість представницьких місць для православних церков на чолі з Російською православною церквою. Тільки за таких умов, доповідав Г. Карпов Й. Сталіну, РПЦ може стати членом ВРЦ [39, арк. 126].

Узгодити ці питання сторонам не вдалося. Серед протестантських течій, представлених в екуменічному русі, більшість становили американці. У Раді вважали, що залучення православних церков до цього руху керівниками постійно діючого комітету ВРЦ Тоофтом і Далласом розглядається як складова плану Маршалла, "як канал, з допомогою якого можна підготувати вибух зсередини небажаних для американських "політиків долара" режимів". Щодо РПЦ, то план, на думку Г. Карпова, передбачав "повну її ізоляцію... і протиставлення їй блоку православних церков, об'єднаних і "розчинених" у екуменічному русі" [40, арк. 221–222].

Окреслене протистояння у сфері релігійно-церковних відносин, що поглиблювалося політичним протистоянням колишніх союзників, ускладнило завдання з перетворення Москви на "третьій Рим". Принаймні Москва влітку 1948 р. готувалася уже до наради глав православних церков з нагоди святкування 500-ліття автокефалії РПЦ. Оскільки Східні патріархи проявили самостійність і приїзду значної частини не очікували, вирішено на нараді створити європейський блок православних церков. Перехід від вселенських масштабів до європейських відбувся у січні 1948 р., коли на засіданні комісії (29 січня 1948 р.) зі скликання наради представителів автокефальних православних церков Патріарх Московський доповідав про нові терміни її скликання [41, арк. 1].

Проблемним питанням залишалася участь у нараді Патріархів Константинопольського, Кипрського і Грецького. Прибуття до Москви Александрійського та Єрусалимського Патріархів, очікувалося "за умови великого, наполегливого впливу на їхніх представників та грошових субсидій". Певні сподівання покладали на Ліванського митрополита Ілію Карама, який брав на себе обов'язок переконати патріархів у доцільності їхньої участі у нараді. Таким чином, напередодні зустрічі в уряді твердо розраховували на участь семи автокефальних церков: Російської, Грузинської, Румунської, Сербської, Антиохійської, Албанської та Болгарської [42, арк. 25].

Підготовка наради відбувалася у складних зовнішньополітичних умовах. Ідея Москви – "третього Риму" викликала рішучу протидію США та європейських країн. 15 листопада 1947 р. журнал "Монд Іллюстре" помістив статтю "Радянський Союз і християнські церкви на Балканах". У якій констатовалося, що "посилення російської православної церкви, під керівництвом патріарха Алексія" і звинувачувався СРСР у використанні церкви з метою здійснення "мрії про об'єднання слов'ян". Повідомлялося, що "багато православних церков на Балканах, стурбовані успіхами марксизму, роздратовані націоналізацією належного їм майна і втратою своїх привілеїв, ненавидять новий режим, який, у свою чергу, їх тільки терпить". Висловлювалося стурбованість тим, що Греції та Туреччині "загрожує ззовні тиск з боку слов'янських народів, а зсередини – розвал під впливом комуністичної пропаганди".

Говорячи про загрозу втрати патріархом Константинопольським першості у православному світі, американський журнал писав: "Велика загроза політико-релігійного характеру ставала все більш відчутною: йдеться про Московського патріарха Алексія, який мав намір підготувати приєднання автономних автокефальних церков Сербії, Болгарії, Румунії, Греції і т. д. до

---

* Г. Карпов доповідав, що тимчасовий Комітет Всесвітньої ради церков має у своєму розпорядженні значні кошти – 250 тис. фунтів стерлінгів, наданих свого часу Джоном Рокфеллером, і планується зібрати ще 3–4 млн доларів, переважно у США, для потреб постійно діючого Комітету ВРЦ.

Московського патріархату і замінити таким чином на чолі православ'я Константинопольський патріархат". Статті аналогічного змісту були опубліковані й у Лондоні [43, арк. 219].

Конфліктність підготовчого етапу відбилася на учасниках наради представників автокефальних православних церков, що відбувалася 8–18 липня 1948 р. Та, попри це, вона виявилася представницькою. До Москви прибули делегації від восьми автокефальних церков (Константинопольської, Антиохійської, Грузинської, Сербської, Румунської, Болгарської, Польської та Албанської), представники чотирьох екзархатів (Західно-Європейського, Середньо-Європейського, Чехословацького і Американського), представники Китайської місії, від православних громад Голландії, Бельгії та Німеччини [44, арк. 19].

Від Александрійської церкви документи підписував митрополит Емесський Александр. Єрусалимський Патріарх свою відсутність пояснював військовим конфліктом у Палестині і згодом схвалив усі прийняті рішення. Опозиційною залишилася лише Кипрська церква. Східні патріархи від особистої присутності відмовились.

Делегації Константинопольської та Елладської церков отримали повноваження лише на урочисті заходи й участь у засіданнях не брали. Але через митрополита Болгарського Стефана, симпатика екуменізму, намагалися вплинути на рішення членів делегацій.

Амбіційні плани Москви на першість у православному світі спонукали їх відмовитись від ідеї проведення Вселенського собору і навіть дособорної наради. Східні патріархи не виявили бажання особистої присутності на нараді глав автокефальних православних церков з нагоди святкування 500-ліття автокефалії РПЦ, надіславши свої делегації. Однак в умовах розгортання "холодної війни" присутність делегацій від східних патріархатів можна було вважати певним успіхом радянської дипломатії.

Список використаних джерел

1. Бистрицька Е. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР (1878–1964 рр.) / Е. Бистрицька. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – 416 с.
2. Васильева О. Русская православная церковь в политике Советского государства в 1943–1948 гг. / О. Ю. Васильева. – М.: Ин-т рос. истории РАН, 2001. – 213 с.
3. Васильева О. Кремль против Ватикана / О. Ю. Васильева // Новое время. – 1993. – № 30.
4. Васильева О. "Тайная вечеря" / О. Васильева, П. Кнышевский // Ленинградская панорама. – 1991. – № 7.
5. Одинцов М. Религиозные организации в СССР накануне и в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. / М. И. Одинцов. – М.: РАГС, 1995. – 222 с.
6. Одинцов М. Другого раза не было (О встрече И. В. Сталина с руководством Русской православной церкви) / М. Одинцов // Наука и религия. – 1989. – № 2.
7. Одинцов М. И. В. Сталин: "Церковь может рассчитывать на всестороннюю поддержку правительства..." / М. И. Одинцов // Диспут. – 1992. – № 3.
8. Шкаровский М. Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве (Государственно-церковные отношения в СССР в 1939–1964 гг.) / М. В. Шкаровский. – М.: Крутицкое Патриаршее Подворье, 1999. – 399 с.
9. Державний архів Російської Федерації (далі – ДА РФ) – Ф. 6991. – Оп. 1. – Спр. 29. – Арк. 34.
10. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 1. – Спр. 29. – Арк. 48.
11. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 260–260 зв.
12. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 47.
13. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 1. – Спр. 80. – Арк. 183–184.
14. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 35–36
15. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 39.
16. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 33–43.
17. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 1. – Спр. 80. – Арк. 137.
18. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 1. – Спр. 80. – Арк. 155.
19. Журнал Московской Патриархии. – 1946. – № 9.
20. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 1. – Спр. 65. – Арк. 1–3.
21. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 1. – Спр. 65. – Арк. 15.
22. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 1. – Спр. 65. – Арк. 29–30.
23. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 1. – Спр. 65. – Арк. 5–6.
24. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 1. – Спр. 80. – Арк. 136.
25. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 1. – Спр. 129. – Арк. 128.
26. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 2. – Спр. 65. – Арк. 64.
27. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 2. – Спр. 65. – Арк. 57.
28. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 2. – Спр. 65. – Арк. 156–157.
29. Власть и церковь в Восточной Европе. 1944–1953. – Т. 2.: 1948–1953. Документы российских архивов. – М.: РОСПЭН, 2009. – 1223 с.
30. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 2. – Спр. 65. – Арк. 79–85.
31. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 2. – Спр. 65. – Арк. 73.
32. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 1. – Спр. 65. – Арк. 53.
33. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 1. – Спр. 78. – Арк. 254.
34. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 1. – Спр. 294. – Арк. 225–226.
35. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 1. – Спр. 78. – Арк. 443.
36. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 1. – Спр. 80. – Арк. 132.
37. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 1. – Спр. 149. – Арк. 126.
38. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 1. – Спр. 294. – Арк. 221–222.
39. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 1. – Спр. 294. – Арк. 1.
40. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 1. – Спр. 294. – Арк. 25.
41. ДА РФ. – Ф. 6991. – Оп. 1. – Спр. 294. – Арк. 219.

Элла Быстрицкая

ВОСТОЧНЫЕ ПРАВОСЛАВНЫЕ ЦЕРКВИ В ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ПЛАНАХ КРЕМЛЯ (1945–1948 РР.)

В статье на основе архивных документов анализируются некоторые аспекты политики советского руководства связанные с планами превращения Московского патриархата в центр Вселенского православия и пути укрепления его авторитета среди восточных патриархов

Ключевые слова: Русская православная церковь, Совет по делам Русской православной церкви, восточные патриархи, Восточные православные церкви, геополитические планы Кремля.

Ella Bystriyska

EAST ORTHODOX CHURCHES ARE IN THE GEOPOLITICAL PLANS OF KREMLIN (1945–1948)

In the article on the basis of the archived documents some aspects of policy of soviet guidance are analysed convertings of Moscow patriarchy related to the plans into the center of Universal Orthodoxy and way of strengthening of his authority among East Patriarchs.

Key words: Russian Orthodox Church, Council for Russian Orthodox Church, the Eastern Patriarchs, Eastern Orthodox churches, the Kremlin's geopolitical plans.

УДК 94(477):314.743

Галина Саранча

СУЧАСНА ЕМІГРАЦІЯ У США: ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКІВ З УКРАЇНОЮ

У статті досліджуються причини еміграції четвертої хвилі українців до США, особливості їх пристосування до умов проживання у чужій країні.

Ключові слова: емігранти, США, адаптація, Україна, четверта хвиля еміграції.

Еміграція є феноменом, властивим історії багатьох народів світу. Еміграційні процеси можуть бути викликані різноманітними причинами. До основних чинників, що призводять до еміграції, можна віднести політичну та економічну кризу в суспільстві, війни, релігійні суперечності.

Українська еміграція до США, якій понад сто років, відбувалася саме за таких обставин. Четверта, остання хвиля української еміграції, не була виключенням із цього правила. Сучасна хвиля української еміграції належить до важливих, однак, ще мало вивчених у вітчизняній історіографії. Аналіз причин, перебігу та особливостей пристосування українців до нових умов життя має без перебільшення вагоме значення.

З досліджуваної проблеми ґрунтовних та спеціальних досліджень сучасними вітчизняними чи зарубіжними науковцями ще не написано. Окремими питаннями сучасної української хвилі займаються В. Ісаїв, О. Воловина, В. Лопух [2–3].

З огляду на актуальність і ступінь наукової розробки теми, метою праці є дослідження причин еміграції українців за океан, освітній та соціальний рівень емігрантів та особливості їх пристосування до життя у якісно нових умовах, проблеми взаємин "нової" та "старої" еміграції, а також сприяння встановленню економічних, культурних та наукових взаємозв'язків між діаспорою США та Україною.

Об'єктом дослідження є четверта хвиля української еміграції у США.

Предмет дослідження – соціально-економічні та політичні причини сучасної української еміграції, процес адаптації українців за кордоном та збереження зв'язків із батьківщиною.

Нова хвиля еміграції розпочалася під впливом тих політичних процесів, що відбувалися в СРСР наприкінці 80-х років ХХ століття. Процес перебудови та демократизації радянського суспільства призвів до падіння так званої "залізної завіси" між СРСР та Заходом. Мотиви, що спонукали українців до еміграції базувалися в основному на інтересі до країн, відвідина яких заборонялись до того часу.

Однак, на початку 90-х років ХХ століття причини, що спричинили масову еміграцію українців до США, змінили свій характер. Здобуття Україною незалежності не принесло українському